

ПЕРШООСНОВИ ВИСОКОГО ТА НАЙВИЩОГО ЦИКЛУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ, АБСОЛЮТНОЇ ТА ВІДНОСНОЇ САМОСТІЙНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ

Дмитрієнко Ю.М.,
член-кореспондент МАНЕБ,
доктор філософії, доцент,
здобувач наукового ступеня доктора юридичних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

У статті здійснюється аналіз основ високого та найвищого циклів соціальної активності української правової свідомості, її абсолютної та відносної самостійності.

Ключові слова: високий та найвищий цикл соціальної активності української правової свідомості, абсолютна та відносна самостійність української правової свідомості

В статье осуществляется анализ основ высокого и наивысшего циклов социальной активности украинского правового сознания, ее абсолютной и относительной самостоятельности.

Ключевые слова: высокий и наивысший цикл социальной активности украинского правового сознания, абсолютная и относительная самостоятельность украинского правового сознания

In article the analysis of bases high and highest cycles of social activity of the Ukrainian legal consciousness, its absolute and relative independence is carried out.

Keywords: high and highest a cycle of social activity of the Ukrainian legal consciousness, absolute and relative independence of the Ukrainian legal consciousness

Акцентування домінантної суб'єктної природи психічного існування первинних суб'єктів або першосуб'єктів правової свідомості та як донорів правової свідомості для інших її суб'єктів все більше та більше спричиняє появу в категоріальній системі сучасної правової науки, правової психології та культури цілої низки правових понять, які дозволяють розглядати первинних суб'єктів правової свідомості не тільки здатних самих до творчого саморозвитку, самовизначення й самотворчості, але й здатних формувати через власні розвиткові вимоги, потреби та цінності автентичні вимоги, потреби та цінності вторинних суб'єктів правової свідомості за природних шляхів трансформації [1]. У зв'язку з цим отримує «прописку» в академічній правовій науці і категорія *свободи первинних і вторинних суб'єктів правової свідомості*. Свободу суб'єктів правової свідомості ми пов'язуємо з вільною можливістю, необхідністю та вимогою, що стала обов'язковою потребою, діяти на власний розсуд у межах, визначених чинним законодавством. Стосовно циклів соціальної активності ця вільна можливість діяти на власний розсуд детермінується духовною потребою за кризового циклу спочатку ідейно-світоглядно, згодом нормативно верифікувати чинну правову ідею, що цілепокладена у основу ідеї Конституції певної країни, або іншими словами, визначити функціональність правової ідеї як нормативної частини національної. Що це значить? Це значить виявити, чи є оптимальним зміст та форма його текстуальної ідентифікації як у Конституції, так й у інших актуальних нормативно-правових актах. Зробити це й дуже легко, й дуже важко водночас. Легко, тому що за рівнем достатку

пересічних людей можна визначити їх купівельну та іншу спроможність, особливо пенсіонерів та тих, що потребує державного соціального захисту, конкретно статистично прослідкувати, збільшується населення чи зменшується, як звичайні люди відгукуються про владу, про те право, що остання пропонує масам. Важко, тому що залишається важкозрозумілою на протязі останнього «темного двадцятип'ятиріччя - 1985-2011 рр.» (З. Бджезинський) та ситуація, коли є «хороші закони, але вони не працюють» (В. Ющенко). За таких часів свободу суб'єктів правової свідомості можна виявити у можливості не тільки виявити (сгенерувати, сформувані, створити нову) актуальну правову ідею Конституції, але й її нормативно та дієво реалізувати. Ми не можемо також про те, що саме у зв'язку з її тривалонеповноїдеальною завершеністю у нормативно-правовому відношенні саме така дія не вдається. Залишається досі незадоволеною така правова, філософсько-правова та методологічно-правова творчість, що створила б остаточно нову модель української Конституції, формуючи дієздатну модель такого нового філософсько-правового твору як її ідейної та ідеальної основи, котрий допоміг би змістовно реалізувати всі, а не тільки окремі правові ідеї української Конституції, котра є, за нашими дослідженнями формальною спадкоємністю української правової свідомості [2]. Отож, для вільної праці необхідний такий рівень особистісної свободи суб'єктів правової свідомості, котрі змогли б довершити вільно нормативну розбудову хоча б тієї правової ідеї сучасної української Конституції про людину як найвищу цінність у суспільстві та державі, що є справедливою, але

остаточно нормативно нереалізованою досі. Тобто суб'єкти української правової свідомості не можуть створити поки ще такі методологічно-правового значення твори, котрі б підказали громадськості, як ствердити у практичному правовому відношенні вище згадані тези. За проведеними дослідженнями [3], такі твори можуть формувати суб'єкти правосвідомості з високим та найвищим циклом соціальної активності правової свідомості, де зазначені цикли як цикли її абсолютної та відносної самостійності побудовані на внутрішній свободі суб'єктів правосвідомості, дозволяючій вільно мислити та творити на тій ментальній основі, що є базою їх ментальної моделі правової свідомості як першої, первинної та базисної основи для формування інших типів (форм) правової свідомості. У цьому аспекті нагадаємо, що основою абсолютної активності правової свідомості, коли вона стає механізмом правового регулювання суспільних відносин є її кризовий цикл соціальної активності за перехідного правостановлення (за воєнних, революційних часів), а нормативні акти є прямими актами правової свідомості, що переважно здійснюються усно. Зміст же високого на найвищого циклів соціальної активності української правової свідомості здатний презентуватися у формуванні внутрішньої свободи як смислового правового переживання, перш за все, первинними суб'єктами правової свідомості своїх ідейно-світоглядних і нормативно-правових відносин зі світом в контексті базисних правових і правоусвідомлених переконань – первинних когнітивних або ментальних утворень правової свідомості, з яких складається їх ментальна модель як першоістинна та першоприродна. Дана проблема безпосередньо пов'язана з держбюджетною темою науково-дослідних досліджень Київського національного дослідницького університету ім. Т. Шевченка «Формування механізму адаптації українського законодавства у галузі захисту прав і свобод громадян до законодавства Європейського Союзу». Продовжуючи далі, зазначаємо, що у філософії правової свідомості та її правової психології розглядаються два аспекти свободи. Виділяється зовнішня свобода, або *свобода від* (родова правова природа), а також внутрішня – *свобода для* (видова правова свобода - Ф. Ніцше, Е. Фром, І. Льюїс, Г. Балл). Якщо зовнішня свобода надається індивіду – первинного суб'єкту правової свідомості – правовим середовищем і виявляється у відсутності зовнішніх правових обмежень, то внутрішня – це законодавча свобода, яку здатна реалізувати все людина – як вторинний суб'єкт правової свідомості при визначенні власної ідейно-світоглядної позиції при здійсненні нормативно-правового вибору, вчинку. Предметом вивчення основ високого на найвищого циклів соціальної активності української правової свідомості, її абсолютної та відносної самостійності, як основ їх стійкого психолого-правового стану є саме *внутрішня* (психологічна, особистісна) свобода. Ідеологічна, політична та інша штучна свобода є похідною від психологічної,

особистісної. У більшості психологічних визначень свобода для суб'єктів правової свідомості постає як певна (повна – високий, найвищий цикл соціальної активності правової свідомості, відносна самостійність, маргінальна – середній, низький цикл соціальної активності, маргінально-відносна та маргінально-абсолютна самостійність, неповна – кризовий цикл соціальної активності, абсолютна самостійність) функціональна характеристика, що визначає загальний «механізм» функціонування психічної активності суб'єкта правової свідомості, який полягає у *самодетермінації, тобто свідомому, рефлексивному визначенні й регулюванні суб'єктом правової свідомості змісту, напрямку і процесу власної правової активності (правової поведінки, діяльності, життєдіяльності) на основі внутрішніх ідейно-світоглядних мотиваційних, цільових та ціннісно-смилових чинників при опосередкованому нормативному впливі зовнішніх факторів, внаслідок чого активність і самостійність правової свідомості є відносно незалежною від них* (С. Рубінштейн, Д. Леонтьєв та ін.).

Метою статті є дослідження історико-правового стану ідейно-світоглядного та нормативно-регулятивного становлення й розвитку основ високого на найвищого циклів соціальної активності української правової свідомості, її абсолютної та відносної самостійності. Продовжуючи далі, зазначаємо, що пошук нами стратегічного підходу, на основі якого можна емпірично досліджувати внутрішню свободу суб'єктів правової свідомості, не зупинив нас на її тільки функціональному тлумаченні, оскільки в цьому контексті свобода визначається з позиції зовнішнього спостерігача, але недостатньо прояснює, чим вона є для самої особистості – первинного суб'єкту правової свідомості та культури, яким чином і через які внутрішні процеси чи правові (наявні, цільові) стани правової свідомості вона сприймається, розуміється й переживається не тільки нею, але й всіма її суб'єктами. Ми вважаємо перспективним напрямком психологічної розробки проблеми свободи суб'єктів правової свідомості як їх першосвободи та її емпіричного вивчення. У цьому зв'язку слухним за ідеями Е. Фрома стверджуємо про те, що свобода суб'єктів правової свідомості – це *певний їх актуальний правовий та правоусвідомлений стан*, в яких відображається обсяг доступної для них свободи, і цей «обсяг» постійно змінюється [4]. У цьому відношенні правовою особистістю ми ідентифікуємо таку особистість, що має некризовий цикл соціальної активності, відносну самостійність індивідуальної правової свідомості, що адекватно оцінює своє правове становище у полі вітчизняного та світового правового простору, має достатні правові знання, вміння та навички, що стали вміннями, навичками та звичками, стійким динамічним стереотипом її правової свідомості. Тоді суспільство, к котрому домінує більшість правових особистостей – є правовим. Правова особистість, як правило, має розвиток правової

свідомості ідеями Г. Олпорта у стадії пропріуму, тобто має творчу індивідуальну правову свідомість [18]. Подібним чином за ідеями Д. Леонтєва нотуємо про свободу суб'єктів правової свідомості як про «*базовий правовий, наявний стан*, що відноситься радше до можливості його трансформації у цільовий, аніж до акту її здійснення. Якщо суб'єкти правової свідомості зазнають свободу, то тим самим вже її отримують [5]. Це позначає, що свобода переживається як певний внутрішній правовий стан, феноменологічно даний самому суб'єктові правової свідомості. Психічно-правові явища правової свідомості, за ідеями Е. Гуссерлем, – це ідейно-світоглядні та нормативно-правові (правові) переживання суб'єкта правової свідомості, які існують в єдності процесуальних і смислових характеристик норм права як актів індивідуальної правової свідомості та як нормативно-правових актів колективної правової свідомості, відкриваючись самому суб'єктові в акті тільки особистісного правоусвідомлення внутрішньої світоглядної фіксації певного статичного нормативного сенсу, тобто у формі нормативно-правового переживання «чогось» [4]. Це «щось» і є тим смисловим наповненням психічного компоненту правової свідомості, через нормативний зміст якого сам компонент може бути світоглядно зрозумілим, осягнутим та повноправоусвідомленим будь-яким суб'єктом правової, законодавчої свідомості та культури. За ідеями Г. Балл презентуємо поняття особистісної правової та внутрішньої правової свободи як синоніми. І рухаючись у цьому напрямку, ми насамперед прийшли до розуміння її сутності як смислового правового переживання правовою особистістю своїх відношень зі світом, іншими людьми й собою. Вибір нами поняття смислового правового переживання базується на ідеях Л. Виготського про правове переживання як типову одиницю правової свідомості, що не має кризового циклу соціальної активності, в якій відображається функціональне ставлення суб'єктів правової свідомості до того або іншого моменту правової та неправової дійсності, оскільки будь-яке переживання є ідейно-світоглядним та/або нормативно-правовим переживанням чогось [7]. Поняття «смислове правове переживання» за ідеями Ф. Василюка, може бути розкрито як специфічна правова діяльність породження ідейно-світоглядних і нормативно-правових сенсів, перетворення глибинних структур особистості [8]. Пошук правових понять, релевантних опису правової свободи як основи правового смислового переживання відношень правової особистості з правовим світом і собою, не може не привести нас до існування у реальному правовому світі когнітивно-психологічних концепцій правової свідомості, які вивчають правові смислові основи правового досвіду суб'єктів правової свідомості. Ключовими у цих концепціях є положення про те, що в основі внутрішнього правового життя (правового досвіду) будь-якої суб'єкта правової свідомості та

культури лежать ментальні, ментально-правові (когнітивні, когнітивно-правові) утворення, які називаємо за різними ідеями «ментальними та ментально-правовими схемами» (А. Бек), «ментальними та ментально-правовими моделями» (Дж. Боулбі, К. Крейк та ін.), «ментальними та ментально-правовими репрезентаціями» (Ж. Піаже), «ментальними та ментально-правовими конструктами» (Дж. Келлі) [9]. Поняття моделі ментально-правових утворення правової свідомості серед усіх наведених є найбільш широким; репрезентації, конструкти, схеми та базисні переконання моделі ментально-правових утворень правової свідомості можуть розглядатися як компоненти ментальної моделі (за ідеями К. Крейка [10]). В цілому, ментальна модель правової свідомості як родова правова природа функціонує як інтерпретаційний фільтр, перш за все, кризового циклу соціальної активності правової свідомості, потім інших циклів, через який проходить сприймання сучасної кризової ситуації становлення українського статичного права, кризових подій тощо (за ідеями М. Смільсона). На цій основі ми нотуємо про те, що внутрішня правова свобода суб'єктів правової свідомості пов'язана з тільки певною ментальною (з першоджерелами національної природи) моделлю світу, а змістові ознаки базисних переконань як когнітивних елементів ментальної моделі видової правової природи можуть відображати (містити) ті «одиниці правового сенсу», що утворюють внутрішню правову свободу як смислового переживання змісту статичного права правовою особистістю, своїх відношень зі світом, людьми і собою. У цьому відношенні ментальні права первинних суб'єктів правової свідомості (фізичних осіб) ідентифікуємо первинними, ніким не відчужувані істинні природні права (право на їжу, домівку, пристойну заробітну платню, пенсію та ін.), що презентують той динамічний стереотип правової свідомості, при порушенні котрого можна говорити про формування (існування, зародження, зникнення) неприродного шляху трансформації (становлення, розвитку) правової свідомості та культури. Ідеологічні права вторинних суб'єктів правової свідомості (юридичні особи) – це вторинні, делеговані первинними суб'єктами за їх добровільною згодою, політичні, юридичні, культурні, владні та інші не ментальні права, що визначаються ментальними вимогами та потребами первинних суб'єктів правової свідомості за природних шляхів трансформації правової свідомості. Ментальні права первинних суб'єктів правосвідомості (більшою мірою фізичних осіб) визначають обсяг, якість, структуру, систему та загалом долю ідеологічних прав вторинних (більшою мірою юридичних осіб) за природної моделі трансформації правосвідомості [17]. За неприродних трансформацій правосвідомості її вторинні суб'єкти правосвідомості намагаються домінувати над первинними або відкритими прямими шляхами привласнення ними ж визначених і сформованих ідеологічних прав і сво-

бод. Наше розуміння законосвідомості викладено у наших численних роботах, наприклад [16]. За іншою термінологією та за раніше проведеними численними дослідженнями [2-3,11-17] вторинні суб'єкти правосвідомості ідентифікуємо первинними суб'єктами законосвідомості, а первинних суб'єктів законосвідомості – вторинними суб'єктами правосвідомості. У лінійних функціях правової свідомості домінують системні, а у нелінійних – структурні елементи та трансформаційні тенденції правової свідомості й культури (коли цикл соціальної активності правової свідомості – некризовий), тобто неспецифічні нетрадиційні функції як умовно типові для початку періоду розвитку, що згодом трансформуються у специфічні традиційні, як умовно типові для закінчення процесів розвитку правосвідомості та типово характерні періодам становлення. Періодам становлення характерні специфічні лінійні та нелінійні функції правової свідомості, що ідентичні функціям правової культури. Розвиток функцій правової свідомості як типово національної - це формування домінанти системних її елементів, становлення – формування домінанти її структурних елементів.

Будь-яка функція правової свідомості, за новітніми дослідженнями [12-17], - це регулятивний, нормативно-правовий та ідейно-світоглядний результат її становлення та розвитку, а також її ідейно-світоглядних (функції розвитку правосвідомості) і нормативно-правових (функції становлення правосвідомості) якостей (родова правова природа процесів розвитку) і властивостей (видова правова природа становлення). За нетрадиційного правового суспільства лінійні функції більш типово характерні періодам становлення, а нелінійні – періодам розвитку правової свідомості та культури (за некризових циклів соціальної активності правової свідомості). За традиційного правового суспільства – переважно домінують лінійні функції правосвідомості, що співпадають з функціями правової культури. За іншим нашим підходом з точки зору вироблення типових якісних властивостей функцій правової свідомості, - становлення та розвиток правової свідомості – це становлення її якісних властивостей її функцій: коли домінують системні елементи – формуються функції – як якісні регулятивні результати її розвитку, коли домінують структурні елементи - формуються функції – як якісні регулятивні

результати її становлення. При чому за домінанти неформальної, ментально структурованої з дитинства, спадкоємності правової свідомості, формуються та трансформуються лінійні, за домінанти формальної, ідеологічно структурованої або опосередкованої спадкоємності правової свідомості – нелінійні функції. Які ж функції правової свідомості ми відносимо до лінійних, а які до нелінійних? Так, до лінійних функцій правової свідомості ми відносимо звичайні, традиційні функції, визначені історичною та сучасною, світовою та вітчизняною позитивною правовою наукою, але які легально не ідентифіковані як якісні функції, тобто культурно-правові та обов'язково строго функціональні та як такі, що мають типові властивості її якісних нормативно-правових результатів [20]. Іншими словами говорячи, до лінійних функцій правової свідомості з її оригінальними правовими нормами відносимо ті, що виконує позитивна форма правової свідомості щонайменш, та функції будь-якої традиційної форми правової свідомості щонайбільш. До нелінійних функцій правової свідомості з її неоригінальними правовими нормами відносимо такі її функції, що сформовані функціями філософії правової свідомості або ті функції, що виконує філософська форма правової свідомості, або функції її нетрадиційної форми, або інші функції типово нелінійних форм правової свідомості щонайбільш, та неопозитивних її форм щонайменш. Традиційні та нетрадиційні функції правової свідомості ми ідентифікуємо природними об'єктивними функціями будь-якої правової свідомості, історичної чи сучасної. Зазвичай періодам розвитку характерні домінанти нетрадиційних, періодам становлення – традиційних функцій правової свідомості. У цьому плані успішна трансформація неоригінальних (у тому числі маргінально-правових) норм правової свідомості у оригінальні (суто правові) та норми правової культури як типово якісні свідчить про закінчення періоду неякісного розвитку правової свідомості та про початок її якісного становлення за нормами правової культури. Додамо, що правова культура може дорівнювати законодавчій лише за рівнем якості правових норм або норм правової свідомості, що не є у кризовому циклі соціальної активності. Саме якість правових норм слугує істотною ознакою природного формування типових «базисних правових переконань», які вимагають подальших ретельних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дмитрієнко Ю.М. Проблеми правового статусу первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Научный журнал. Серия «Юридические науки» Том 19 (58) № 3. – Симферополь: ТНУ им. В.И. Вернадского, 2006. - С. 277-289; Дмитрієнко Ю.М. Проблема рівності та пріоритетності суб'єктів правосвідомості за перехідного правостановлення (1 частина) // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. № 1. – Донецьк: ДІВС, 2007. – С. 15-26.
2. Дмитрієнко Ю.М. Конституція України як статична формальна спадкоємність конкретно-історичного циклу соціальної активності правової свідомості // Вісник запорізького юридичного інституту. № 1. 2004. –

- Запоріжжя:ЗЮІ, 2004. - С.263-277.
3. Дмитриенко Ю.Н. Найвисший цикл социальной активности украинского правового сознания: генезис, природа // Современный научный вестник. Научно-теоретический и практический журнал. - N 1(9). – Белгород: Руснаучкнига, 2007. - С. 5-8.
  4. Фромм Э. Бегство от свободы: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1990. – 358 с.
  5. Леонтьев Д. А. Психология свободы: к постановке проблемы самодереминации личности. – Психол. журнал. – Т. 21. – №1. – 2000.
  6. Гуссерль Э. Феноменология. Статья в Британской энциклопедии// Логос. – 1991. – №1. – С. 12 – 21.
  7. Выготский Л. С. Кризис семи лет. Собр. соч.: В 6 т. – Т. 4. – М.: Педагогика, 1982. – С. 376 – 385.
  8. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций). – М.: Изд-во МГУ, 1984. – С. 30.
  9. Нельсон-Джоунс Р. Теория и практика консультирования. – СПб: Издательство Питер, 2000. – С. 65.
  10. Цивьян Т. В. Модель мира и ее лингвистические основы. – М.: КомКнига, 2006. – 987 с.
  11. Дмитриенко Ю.М. Високий цикл соціальної активності правосвідомості: ідеї правової державності періоду української гетьманської держави // Культурологічний вісник. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. Вип. 16.- Запоріжжя: Прем'єр, 2006. - С. 99-105; Дмитриенко Ю.М. Проблема філософсько-правового твору в контексті девіантної правосвідомості //Нова парадигма. Альманах наукових праць. Вил. 24. - Запоріжжя, 2002. - С. 14-17.
  12. Дмитриенко Ю.М. Проблеми правового статусу первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Научный журнал. Серия «Юридические науки» Том 19 (58) N 3. – Симферополь: ТНУ им. В.И. Вернадського, 2006. - С. 277-289.
  13. Дмитриенко Ю.М. Міжфункціональна (різнолінійна) гносеологія девіантної правосвідомості у джерельній парадигмі девіацій синергетичного правосвітогляду // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. Вип. 21. – Одеса: ОНЮА, 2002. - С. 68-75.
  14. Дмитриенко Ю.М. Сучасна академічна думка про правосвідомість // Право і безпека. Науковий журнал. – Т.5. – N 2. – Харків: ХНУВС, 2006. – С. 15-21.
  15. Дмитриенко І.В., Дмитриенко Ю.М. Перспективи становлення та розвитку української правової свідомості, культури у контексті їх істотних артефактів, архетипів та актуальної метаметодології // І.В. Дмитриенко, Ю. М. Дмитриенко // Форум права. – 2011. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2010-3/10djmmprg.pdf>; Дмитриенко Ю.М. Прямі ефекти девіантної правосвідомості: перша формула української правової ідіоми // Право і безпека. Науковий журнал. 2004/3'2. - Харків:НУВС, 2004. - С.11-18.
  16. Дмитриенко Ю.М. Українська законосвідомість – проблема чи панацея? (витоки, тенденції, перспективи) // Нова парадигма. Журнал наукових праць. Вип. 60. – Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. – С. 92-116.
  17. Дмитриенко Ю. М. Підходи до вироблення критеріїв визначення природного та неприродного становлення і розвитку української правової свідомості та культури / Ю. М. Дмитриенко // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 305–318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10djmtck.pdf>
  18. Дмитриенко Ю.М. Актуальні підходи до вивчення процесів становлення, розвитку української правової свідомості у аспекті її пропріума і самості // Научная мысль информационного века - 2011, Польша, 07.03.2011 – 15.03.2011. – Режим доступу: [http // www.rusnauka.com](http://www.rusnauka.com)